

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2016

Význam myšlienok v diele Adama Smitha Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov pre súčasnosť

Jakub Škoda

19.11.2016

Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov alebo Bohatstvo národov je prvým súborným a systematickým výkladom politickej ekonómie. Je to jedna z najvplyvnejších kníh našich čias a Smith si ňou vyslúžil titul otec ekonómie. Adam Smith sa vo svojom diele zaoberal skúmaním zdrojov bohatstva spoločnosti. No jeho myšlienky môžeme v súčasnosti aplikovať aj vzdelávaciu politiku a dokonca i na predvolebné sľuby Donalda Trumpa a možné dopady výsledkov volieb v USA na svetovú ekonomiku.

Za hlavný faktor pôsobiaci na rast produktivity práce považoval Smith deľbu práce a akumuláciu kapitálu. I keď mal vážne výhrady k niektorým stránkam kapitalizmu, považoval ho za najlepšie možné hospodárske zriadenie. Bol presvedčený, že kapitalistická konkurencia zabezpečuje najefektívnejšie využívanie existujúcich výrobných možností. Svojou koncepciou neviditeľnej ruky trhu sa snažil vysvetliť, že zákony pôsobiace v rámci trhového mechanizmu, v podmienkach, keď jednotlivci sledujú svoje vlastné záujmy a trh má konkurenčný charakter, zaisťujú najefektívnejšie využívanie ekonomických zdrojov a súčasne i súlad súkromných a verejných záujmov. Smith bol dôsledným zástancom liberalizmu.

Podľa A. Smitha je najväčšie zvýšenie produktívnej sily práce a väčší podiel zručností a dôvtipu, s ktorými je práca riadená a vykonávaná dôsledkom deľby práce. Jej účinky v celkovom hospodárskom živote spoločnosti podľa Smitha pochopíme lepšie, ak si všimneme, ako sa deľba práce uplatňuje v niektorých odvetviach výroby. Rozdiel v prirodzenom nadaní jednotlivých ľudí je v skutočnosti oveľa menší, ako si uvedomujeme. Veľmi rozdielne nadanie nie je v mnohých prípadoch príčinou deľby práce, ale jej dôsledkom.

Ak je schopnosť vymieňať príčinou deľby práce, tak je rozsah tejto deľby práce vždy nutne obmedzený rozsahom trhu. Keď je trh príliš malý, nemôže nikoho podnecovať k tomu, aby sa úplne venoval jednému zamestnaniu, pretože by nebol schopný nadbytočné množstvo produktov vlastnej práce, ktoré nemôže sám spotrebovať, vymeniť za produkty práce iných, ktoré by potreboval.

Vysoké clá a úplný zákaz dovozu sú bežný spôsob zabezpečenia monopolu jednotlivým domácim výrobcom. Tým, že sa či už vysokými clami alebo úplným zákazom, obmedzuje dovoz cudzozemského tovaru, ktorý sa dá vyrábať doma, zabezpečuje sa domácemu podnikaniu, ktoré sa venuje jeho výrobe, viac menej monopol. Monopol predstavuje podporu pre chránený druh podnikania, ale nezvyšuje celkovú výrobu, ani výrobe nedáva najvýhodnejší smer. Počet pracovníkov nemôže prevýšiť istý pomer vo vzťahu ku kapitálu v spoločnosti a záujmom každého človeka je hľadať také využitie kapitálu, ktoré je pre spoločnosť najvýnosnejšie. Úhrn podnikania spoločnosti nemôže byť nikdy vyšší, ako na koľko stačí kapitál tejto spoločnosti. Žiadne opatrenie v oblasti obchodu nemôže zväčšiť rozsah podnikania spoločnosti na väčší, než na aký stačí jej kapitál. Každý jednotlivec sa neustále snaží vymyslieť pre kapitál, s ktorým môže voľne nakladať, najvýnosnejšie uplatnenie. Má však na zreteli vlastný prospech a nie prospech spoločnosti. Ale práve to, že mu ide o vlastný prospech, ho vedie k tomu, že svoj kapitál najradšej používa spôsobom pre spoločnosť najprospešnejším:

Vysoké clá a zákazy dovozu vedú ľudí k využívaniu kapitálu pri domácej výrobe toho, čo by mohli lacnejšie doviesť zo zahraničia. Dať tuzemským výrobcom na domácom trhu monopol znamená do istej miery nariadovať súkromným osobám, akým spôsobom by mali naložiť so svojím kapitálom, a takéto opatrenia musia byť takmer vždy zbytočné alebo škodlivé. „Je praktickou zásadou každého prezieravého správcu domácnosti nikdy sa nepokúšať vyrábať doma

statok, ktorého domáca výroba stojí viac ako jeho kúpa. Krajčír sa nepokúša o šitie nových topánok, ale kúpi si ich od obuvníka. Obuvník sa nepokúša o šitie šiat, ale radšej využije služby krajčira. Roľník sa nepokúša ani o jedno ani o druhé a veci nakupuje od týchto remeselníkov. Každý z nich si uvedomuje, že je v ich vlastnom záujme úplne sa zamestnať činnosťou, v ktorej majú akúsi výhodu nad svojimi susedmi, a nakupovať časti ich produkcie všetko ostatné, čo sa dá.“ Pre štát i pre jednotlivca je čudné vyrábať niečo, čo sa dá kúpiť lacnejšie. Ak nám môže cudzia krajina dodávať niektoré tovary lacnejšie, ako ich môžeme vyrobiť my, je lepšie tieto tovary od nej nakupovať za časť produktov našej práce. Práve opačná tendencia je mottom Donald Trumpa *America first*. Ak bude počas svojho vládnutia presadzovať protekcionistickú politiku, bude to mať negatívny dopad na celosvetovú ekonomiku.

Adam Smith dopady regulácie popisuje na príklade regulácie manufaktúr. Niekedy sa pomocou regulácie dá založiť manufaktúra skôr, ako by to bolo inak možné, ale tým sa spomali hromadenie kapitálu. Určité výrobky možno pomocou štátnych opatrení získať skôr, než by to bolo možné inak. Práca v spoločnosti môže pribúdať len úmerne s pribúdaním kapitálu, čo sa dá postupne ušetriť s jej dôchodku. Priamym dôsledkom každého takéhoto opatrenia je to, že sa dôchodok spoločnosti zmenší. I keby si daný druh manufaktúry spoločnosť nezabezpečila, mohla by byť stále rovnako bohatá. Smith v tejto časti uvádza príklad britských obmedzení dovozu z Francúzska. Prostriedkom, ktorým chcel merkantilizmus zväčšiť množstvo zlata a striebra, bolo mimoriadne obmedzovanie dovozu takmer všetkého tovaru z krajín, s ktorými mala Británia nepriaznivú obchodnú bilanciu. Na francúzske vína bolo zavedené vyššie clo ako na vína z Portugalska alebo z ktorejkoľvek inej krajiny, bolo to tzv. clo dovozné z roku 1692. Aplikovalo sa všetky francúzske tovary vo výške 25 % z jeho hodnoty, zatiaľ čo tovary z iných krajín podliehali clu omnoho nižšiemu, zriedka presahujúcemu 5 %. Francúzi boli na tovary z Británie rovnako prísni. Tieto obmedzenia boli podľa Smitha nerozumné, pretože keby slobodný obchod s Francúzskom viedol k nepriaznivej bilancii s Francúzskom, nemusí to tak byť s ostatným svetom, časť francúzskych dovozov môže byť znova vyvezená, a môže sa tak získať späť zlato a striebro. O obchode s Francúzskom platí to, čo sa často hovorilo o obchode s Východnou Indiou: i keď sa väčšina východoindických tovarov nakupovala za zlato a striebro, krajina, ktorá takto obchodovala, získavala potom ďalším vývozom časti týchto tovarov viac zlata a striebra, ako tieto tovary stáli.

Autor sa snažil ukázať, ako je z hľadiska merkantilizmu zbytočné obmedzovať mimoriadnymi opatreniami dovoz tovarov zo zemí, s ktorými sa obchodná bilancia považuje za nepriaznivú. Celé učenie o obchodnej bilancii je podľa A. Smitha *úplne nezmyselné*. Ak medzi sebou obchodujú dve miesta, potom podľa tohto učenia pri vyrovnanej bilancii žiadne z nich ani nezarába ani neprerába, ale ak je bilancia naklonená k jednej strane, potom podľa toho, o koľko sa bilancia vychýli od presnej rovnováhy, jedno z týchto dvoch miest prerobí a druhé zarobí. Obe tieto domnienky sú podľa autora chybné. Obchod, ktorému sa pomáha subvenciami a monopolmi, môže byť pre krajinu, v ktorej prospech sa tieto opatrenia zavádzajú býva pre túto krajinu škodlivý. Naopak obchod vykonávaný medzi dvoma miestami bez donútenia a nátlaku prospieva vždy obom stranám, i keď nie obom v rovnakej miere. Ak je vyrovnaná bilancia a obchod spočíva iba vo výmene tovarov domáceho pôvodu, budú dve obchodujúce krajiny zarábať takmer rovnako, pretože každej krajine sa vytvorí trh pre časť prebytočných výrobkov v druhej krajine. Ak by jedna krajina nevyvážala nič okrem domácich tovarov a druhá krajina iba

tovary cudzieho pôvodu, obe krajiny by zarábali, ale prvá krajina by zarábala viac. Keby napríklad Anglicko dovážalo z Francúzska iba tovary francúzskeho pôvodu a platila by za ne každý rok tak, že by do Francúzska posielala veľké množstvo tovarov cudzieho pôvodu, napríklad tabaku a tovarov z Východnej Indie, nemajúc vlastné tuzemské tovary, po ktorých by bol vo Francúzsku dopyt, tento obchod by síce poskytoval obyvateľom oboch krajín istý dôchodok, ale obyvateľom Francúzska by vynášal viac ako obyvateľom Anglicka. Celý francúzsky kapitál použitý každý rok v tomto obchode by sa každoročne rozdeľoval medzi obyvateľov Francúzska. Naproti tomu medzi obyvateľov Anglicka by sa rozdeľovala každý rok iba tá časť anglického kapitálu, ktorá sa použila na výrobu anglických tovarov, za ktoré sa potom nakúpili tovary vo Virginii a Západnej Indii. Francúzsko by v tomto prípade viedlo s Anglickom obchod priamy, Anglicko by viedlo s Francúzskom obchod nepriamy.

Uvedený princíp platí i pre ostatné prípady obchodu. Anglicko by nijako neutrpelo, keby platilo zlatom a striebrom a nie tabakom. I v tomto prípade by tento obchod poskytoval dôchodok obyvateľom oboch krajín, ale obyvateľom Francúzska by poskytoval viac než obyvateľom Anglicka. Celkový kapitál Anglicka by sa týmto vývozom zlata a striebra nezmenšil o nič viac ako vývozom ktoréhokoľvek iného tovaru v rovnakej hodnote. Vo väčšine prípadov by sa naopak zväčšil. Do cudziny sa posielajú jedine tovary, po ktorých je tam väčší dopyt ako doma a za ktoré sa očakávajú tovary majúce v druhej krajine väčšiu hodnotu ako tovary vyvážané. Priamy zahraničný obchod uskutočňovaný za zlato a striebro nie je menej výnosný ako iný obchod uskutočňovaný nepriamo. V dnešnom svete by sme to mohli aplikovať na obchod medzi Čínou a zvyškom sveta.

Národom bol vštepovaný názor, že ich záujem veľí urobiť zo všetkých svojich susedov žobrákov. Obchod, ktorý by však mal už svojou podstatou spájať národy, práve tak ako jednotlivcov, putom priateľstva, stal sa najvýdatnejším zdrojov svárov a nevraživosti. *„Ctižiadostivé vrtochy kráľov a ministrov neboli dobré pre pokoj Európy. Násilie a nespravodlivosť páchané vládcami ľudstva sú staré zlo a povaha ľudských zriadení sotva dovoľí, aby sa proti nim našla pomoc.“*

Bohatí susedia sú pre národ rovnako ako pre jednotlivcov prospešní. Za stavu nepriateľstva môžu vďaka svojmu bohatstvu vydržiať loďstvo a vojsko väčšie ako je naše, ale v dobe mieru a obchodovania môžu vďaka svojmu bohatstvu zamieňať s nami tovary do väčšej hodnoty a poskytovať lepší trh. Majitelia manufaktúr bohatého národa môžu byť veľmi nebezpečnými súpermi takýmto výrobcom susedných národov. Práve táto konkurencia je však pre veľkú väčšinu obyvateľstva prospešná. *„Súkromné osoby, ktoré chcú zbohatnúť, nikdy ani nenapadne odísť do niektorého zapadnutého a chudobného kraja, ale vyhľadávajú buď hlavné mesto, alebo niektoré významné obchodné mesto. Vedia, že tam, kde je v obehu málo peňazí, dá sa len málo zarábať, ale tam, kde je v obehu peňazí veľa sa môže niečo dostať i k nim. Celý národ by sa mal podľa tohto naučiť vidieť v bohatstve susedov možnosť a príležitosť, aby zbohatol i on sám. Národ môže zbohatnúť zo zahraničného obchodu najskôr vtedy, ak má za susedov národy bohaté a úspešné.“*

Keby nebol obchod s Francúzskom obmedzovaný, bolo by to omnoho prospešnejšie pre Veľkú Britániu, ako keby nebol obmedzovaný obchod so Severnou Amerikou. To, že obchodu medzi Francúzskom a Anglickom stavali obe tieto krajiny toľko prekážok a postihujú ho toľkými obmedzeniami je pre obe z nich škodlivé. Keby tieto krajiny zvažili svoje skutočné záujmy bez národnej nevraživosti, bol by obchod s Francúzskom pre Anglicko možno výnosnejší ako

obchod s ktoroukoľvek inou krajinou, a preto by bol pre Francúzsko rovnako výnosný zase obchod s Anglickom, keďže Francúzsko je najbližším susedom Veľkej Británie. Žiadna krajina nebola nikdy poškodená nepriaznivou obchodnou bilanciou a tie krajiny, ktoré uskutočňujú najslobodnejší obchod získali najviac. Autor tvrdí, že rozkvet a úpadok závisí na bilancii produktu a spotreby, ktorá sa odlišuje od obchodnej bilancie, a ktorá môže byť trvalo priaznivá pre krajinu, ktorej obchodná bilancia je nepriaznivá.

Ďalšou oblasťou, ktorá je nanajvýš aktuálna je Smithov pohľad na školstvo a vzdelávanie. Nazdávam sa, že by bol veľmi podnetný pre autorov súčasnej reformy vzdelávacieho systému na Slovensku. Smith sa zaoberá i povinnosťou panovníka vybudovať a udržiavať také verejné zariadenia a inštitúcie, ktoré sú užitočné, ale neprinášajú jednotlivcom zisk. Jedná sa predovšetkým o inštitúcie na uľahčenie obchodu a zvyšovanie vzdelania.

Ústavy pre vzdelávanie mládeže môžu byť financované z poplatkov alebo verejných nadácií. Možno však polemizovať, či nadácie prispeli k podpore užitočného vzdelania. Námaha vždy zodpovedá nevyhnutnosti túto námahu vynakladať. Nadácie, ktoré používajú nižšie školy i univerzity, podľa Smitha rozhodne znížili nutnosť, aby sa učitelia snažili. Ich plat pochádza totiž z fondu, ktorý je úplne nezávislý na tom, aký majú vo svojom povolani úspech a akú povesť. Stredné školy v Anglicku, kde plat učiteľov závisí na výške poplatkov, sú podľa Smitha oveľa menej skazené ako univerzity. Na oxfordskej univerzite sa podľa autora už po mnoho rokov väčšina profesorov platených z verejných peňazí ani len nesnaží predstierať, že vyučujú. Keďže Smith sám vyučoval, vedel o tom svoje. Keby neexistovali verejné vzdelávacie inštitúcie, nevyučovalo by sa nič iného než to, čo je užitočné.

Mal by sa štát starať o výchovu národa? V niektorých situáciách to nie je potrebné, v iných áno. Výchova prostého ľudu si vyžaduje pozornosť štátu viac než výchova ľudí určitého spoločenského postavenia a ľudí bohatých, ktorých rodičia majú o výchovu svojich detí záujem a strávili život v najrôznejších zamestnaniach prevažne intelektuálnych, čo neplatí u detí chudobných. Aj táto myšlienka je v súčasnosti viac než aktuálna. Štát môže podporovať či vyžadovať všeobecnú znalosť čítania, písania a aritmetiky tým, že založí obecné školy, bude udeľovať odmeny a malé čestné odznaky a bude vyžadovať, aby ľudia pred prijatím od cechu museli zložiť skúšku.

Výdavky na náboženskú výchovu môžu byť hradené z príspevkov celej spoločnosti, ale je lepšie, ak sú hradené z poplatkov a dobrovoľných príspevkov.

Význam *Bohatstva národov* spočíva v tom, že veľkou mierou prispelo k vytvoreniu ekonómie a jej vyprofilovaniu ako samostatnej systematickej disciplíny. *Bohatstvo národov* bolo úspešné do tej miery, že napokon viedlo k odklonu od predošlých ekonomických učení. Smith energicky napadol zastaralé vládne reštrikcie, ktoré podľa jeho názoru bránili expanzii priemyslu. Zaútočil na väčšinu foriem vládnych zásahov do ekonomického procesu, vrátane ciel. Odsudzoval ich ako hlavné príčiny neefektívnosti a vysokých cien v dlhom období. *Bohatstvo národov* je nadčasová kniha, ktorá sa venuje nielen ekonómii, ale jej myšlienky, nájdu svoje uplatnenie v mnohých disciplínach a praxi. Možno by stálo za to, keby si v súčasnosti viacerí ľudia našli čas a prečítali si toto dielo.

Použitá literatura

LISÝ, J. a kol.: Dejiny ekonomických teórií. Bratislava: Elita, 1999.

SMITH, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958.

SOJKA, M.: Kdo byl kdo: světoví a čeští ekonomové. Praha: Nakladatelství Libri, s.r.o., 2002.